

Мариана Георгиева\*

## КОГНИЦИЯ И СИНТАКСИС. ГРАМАТИКА НА ПРЕДИКАЦИЯТА

*Mariana Georgieva*

### COGNITION AND SYNTAX. THE GRAMMAR OF PREDICATION

The article presents a cognitive analysis of the morphological nature of predication explication at a syntactic level. The analysis is based on the principle of cognitive matching. It proposes a third axis in the coordinate system of language – consciousness, or the phenomenal zero – and emphasizes the dialectical interrelationship in grammar. The article also refines the definition of the main parts of the sentence, emphasizing their absolute equality and independence.

**Keywords:** cognitive analysis, predication, cognitive matching, consciousness

В статията се представя когнитивен анализ на морфологичната природа на експликацията на предикацията на синтактично равнище. Анализът е потърсен на принципа на когнитивното съответствие. Предлага се трета ос в координатната система на езика – съзнанието, феноменалната нула. Подчертава се диалектичната взаимовръзка в граматиката. Прецизира се дефиницията на главните части на изречението, като се подчертава абсолютната им равнопоставеност и независимост.

**Ключови думи:** когнитивен анализ, предикация, когнитивно съответствие, съзнание

Речнико-граматическата линейност са двете оси на координатната система на езиковата функционалност, ако си представим графично тази част от системно-структурната природа на езика. Само че реалността е триизмерна и пространството като една от проекциите на съществуването има третата си ос. Третата ос на езика като феномен на цивилизованост е най-важната, ключова. Това е човекът – *homo sapiens*, и съзнанието като механизъм на и за познание. Пресечна точка на трите оси на по-горе предложената от нас езикова координатна система на феномен от трети тип е феноменалната нула – едновременно изход и финал на „черната кутия“ на мисленето като сечение. Всяка проекция на езиковата единица (или езиков факт) е с начало феноменалната нула, от която започва и когнитивната ос. Когато не е налице третата проекция съобразно феноменалната нула, речнико-граматичната характеристика е някак си самоцелна.

Когнитивният синтаксис като дял от когнитивната граматика разкрива стратегията на човешкото съзнание (Менджеричка 2009: 220). Например на равнището на синтаксиса граматикализацията се презентира като реинтерпретация (Лангакер 1977). Освен обичайното разбиране за противоположен на граматикализацията процес, деграматикализацията се представя и като лексикализация естествено, или, както смята М. Норде, крачка вляво от граматикализацията (Норде 2003). Анализът на изречението не би бил достоверен в необходимата степен без изследването на синтактичната структура като модус на когницията и езиково следствие от нея заедно с това (Блох и др. 2009). Условната знаковост на категориите в граматиката разглежда и Е.С. Кубрякова (Кубрякова 2004).

---

\* **Мариана Георгиева** – проф. дфн, Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“, БАН, [m.georgieva@ibl.bas.bg](mailto:m.georgieva@ibl.bas.bg); <https://orcid.org/0000-0002-8683-9565>.



Концептуалната организация на синтаксиса е представяне на когнитивната доминанта, която предпоставя синтактичната репрезентация, смята Л. А. Фурс (Фурс 2004). Според Фурс синтактичната репрезентация е активиране на езиковото и менталното равнище със съответните им оперативни единици, които са съответно конструкции и концепти (Фурс 2004:13). „Методът на концептуалното моделиране скрива системата на структуриране на езиково и неезиково знание, което се репрезентира от изречението като знак“ (Фурс 2004: 15).

Методът на когнитивното съответствие поставя в синтактичната категориална парадигма (или система) естествено и категориите, които представят характеристиката на глаголната съставяща предикативната структура. При глаголната съставяща предикативната структура синтактичните категории са онези, чийто прототип е присъствието на приоритизираната когнитивна потенция на автосъзнанието на носителя на съзнание. Без когнитивното съответствие синтаксисът е на места парадоксален (например противоречие между логически подлог и синтактичен подлог – според нас подлогът е един и единствен и няма никакво противоречие, а не е изведено и потърсено когнитивното съответствие). С други думи, формата все повече не е услужлива на рецепцията ни за когнитивна удовлетвореност, наричана обикновено разбиране.

Морфемната експликация на предикатността е по същество граматикализацията на предикатното лице. Вярно е, че това е особена форма на граматикализация, но това не я прави противоречива. Още повече категоричност тезата за специфичната граматикализация допринася вариацията на морфемите за първото и за второто предикатно лице, за лявата и дясната глаголна интенция, или за правата и обратна валенция на глаголната лексема. Валидността на двете морфемии за двете предикатни лица само за имената от м.р. и една морфема и за двете предикатни лица за имената от ж.р. и от ср.р. не е противоречие, което да преодолее тезата. Изглежда този вид граматикализация подлежи на собствен развой във времето или пък развойт предстои на когнитивния анализ на подобен дисбаланс в случая. Склонни сме да уважим хипотеза за влияние на философията на категорията „субект“ на предикацията в концептуалната му дълбинност, в която има някаква етимонно-прототипна маскулинизация. Просто е хипотеза за известна доминация засега. Сигурно е обаче, че не може да се изключи влияние на естеството на категориалната съобщност в предикативната връзка и предикативното отношение. Доколкото то е експликативно обслужено от езиковата облигация и на какво равнище, това е предизвикателството на научното мислене и равнището на методологическото израстване.

Екстравертността на субектно-обектната връзка се разполага диалектически естествено във времето и пространството.

Предикатният признак се приписва на същината във времето и пространството, в определен миг и в определена локация. Този времево-пространствен срез на когнитивната потенция на нашето съзнание придава динамиката по естествен път. Времето има квантитет и само по себе си модулира динамиката чисто физически, диалектически. Динамиката на времето като физическа величина може да изчерпва приписването на признака, но може и да не го завършва. Пространството е локативната проекция на рефлексията. Третата е същината, на която се приписва признакът през действието. От нея произтичат валенциите квантитет (число) и род. Посоката на валентността определя посоката на резултативността на предицирането и вида и знака на отношението на субекта към действието – активно или пасивно (залог). При дясна, права валенция на активна и активирана в процеса субектност, или положителен знак отношението субект – действие е активно – налице е реализирана деятелност (деятелен залог). При обратна, лява валенция на потисната и неактивна в процеса субектност, някак си статична, отношението субект – действие е пасифицирано – налице е понесена деятелност (страдателен залог с модификация на възвратност) (употребите „валенция“ и „интенция“ са със значенията, с които битуват в лингвистиката, в това число и академичните граматика, още от миналия век). От тази рефлексия на многовалентния субектно-предикатен семантичен контакт с двете посоки на отношението им произтича съответно когнитивният приоритет на определена потенция в нейната времева триизмеримост (ретенция, интенция, претенция – (вж. Суровцев 1998). Когнитивният приоритет на рефлексиращото авто-



съзнание е прототипът на всяка една от неговите възможни модуляции. В тях прозира отношението на носителя на езиковото съзнание към действителността въобще. Вариативната модулация всъщност е философията на езика, неговото съществуване през функционалността в комуникативно обслужената когнитивна потенция на *homo sapiens*-а. На експликативно равнище това са езиково изразяваните вариации, които съставят парадигмата на отношението на субекта на езика към собствено продуцираната в език реалност, в част от която се съполага и самият той ведно със съзнанието си и с автосъзнанието като крайна точка, едновременно и абсолютно начало на всичко. Затварянето на този кръг се препотвърждава от признаваната триада наклонение, евиденциалност, адмиративност (вж. Ницолова 2008: 224). Според нас евиденциалността и адмиративността са диалектически съдържими в наклонението точно заради кръговостта – автосъзнанието е едновременно начало и край, и заради спираловидността на рефлексивното автосъзнание, чийто предмет е и самото съзнание. Самата Р. Ницолова веднага след презентирането на евиденциалността и адмиратива признава за нестабилността им и дори за оспоримостта на съществуването им, като все пак привежда тезата на Плуниан за това (Ницолова 2008: 319).

Най-напред противоречивостта е налице при дефинициите на частите на субектно-предикатната връзка – подлог и сказуемо. Подлогът е главна, синтактически независима част, която означава субект, лице, предикативно определено от сказуемото. Сказуемото пък е синтактически зависимата част в основната, предикативна връзка и се съгласува по лице и число с подлога. Насложената противоречивост е повече на повърхнинно, формално равнище и преодоляването ѝ отвежда към смисъла на дефинирането. Когнитивният прочит на дефинитивно изразения смисъл лесно премахва бариерите на разбирането.

Основната валентност на семантично осигурения предикативен контакт е имплантирана в процесуалността (действие, състояние). Тя има както субектна, така и предикатна координата. Субектността е с логически смисъл. На езиково равнище експликацията на субектността е с обща граматическа характеристика субстантивност. Съществителното име може да означава лице, персона, но и да не е лице. „Името“ (същина) има морфология с категориални характеристики „род“ и „число“. Първо позиционираната субстанция – „лицето“, е епистемически „фаворит“ и етимон на метонимично постигнатото номиниране на субекта на предикацията – „лице“, защото продуцентът на предикативното – съзнанието, е прототипът на субекта на езика. Това е ключово важно съображение, тъй като режимът на рефлексия на автосъзнанието първо „познава“ себе си, и се самономинира като аз – лично местоимение, първо лице, ед. ч. Това местоимение е епицентърът на граматиката – условно казано, но е вярно. Това е изходната точка на езика и неговата граматика. От тази същност на личното местоимение се екстраполира по аналогията на когнитивно ангажираната рефлексия, като се формира и формира граматическата категория „лице“. Неслучайно тя се отнася най-напред за местоимението (от именната парадигма на класовете думи), при това не за всички подкласове, а за лични, възвратните (лични и притежателни), притежателни и основно разгърнатата като същност и граматическа парадигма – при глагола. Така представената позиция за генеалогията на субектността в предикативното като философия на основната синтактична категория намира своето сериозно основание в тезата на Куцаров за морфологията на категорията „лице“: „Следователно лицето е само глаголна категория, при това – морфологична, докато при местоимението тя е лексикално-граматична“ (Куцаров 2007: 178).

Още повече заслужава внимание диференциацията „морфологична“ и „лексико-граматична“. Лексико-граматичният характер на лицето се свързва със семантиката на местоимението за аз-а и неговия автокогнитивен характер, чийто основа е предикативното, защото в диалектичката характеристика на битието е и философската категория време. Подчертаната като само глаголна морфологична категория „лице“ има за прототип, естество, дълбинна семантика, ако щете, съположената в дефинитивната му презентативна парадигма когнитивна потенция на носителя на езика. Съположеният през когницията си субект на езика, същият и автокогнитивен „аз“, затваря кръга на когнитивната същност на предикативността и естествено на двете страни на предикативната връзка, експлицирани като подлог и сказуемо. Това е когнитивният прочит на категорията „лице“ в граматиката заедно с координатите на анализа като негова логика и в крайна сметка дос-



товерност. Глаголното лице е винаги вторично спрямо когнитивното лице – все едно дали съвпада с него, или се разполага във втората, контактна, или третата, дистантна спрямо него позиция. Ключът е в аксиоматичната продуцентска позиция на носителя на познаващото с езика и разполагащо се в езика съзнание. Кодът е когнитивен априори заради епистемиологичната потребност.

Този опит да се представи когнитивно природата на процеса на предикативно приписване на признак на субекта в акта на действие или състояние като миг рефлексия на носителя на езика, т.е. с времева проекция, и естеството на лицето в субектно-предикатната връзка заедно с него, е основа за представяне на синтактичните категории и позиции с метода на когнитивното съответствие. Така анализът на изречението предполага и прецизирана структура и система на парадигмата му. Дефинитивните характеристики на основната синтактична единица са оперативен категориален апарат в случая. Философията на метода на когнитивното съответствие преодолява противоречията в определени позиции на изреченската парадигма логически закономерно. Посоката на последователността във взаимовръзката морфология – синтаксис се налага естествено и преодолява еkleктивните самоцелни прескоци, вследствие на които синтаксисът се представя като функционално доказателство някак си на морфологичната категориалност. Съгласно принципите на когнитивния анализ от подобен алгоритъм на неправилно подчертаваната и следвана последователност морфология – синтаксис езикът „страда“ от неразбиране. Грешката прозира в незавършения от когнитивна гледна точка и затова неразбран прочит на номенклатурата „части на речта“ и „части на изречението“. Отчитането на диалектиката на квалификациите дълбинно съдържа логически вярната подредба в категориалния оборот като прототип на граматическия анализ. Неслучайно Л. Андрейчин смята, че синтаксисът е наука за частите на речта като части на изречението (Андрейчин 1978). Словоредът на позицията на Андрейчин нарежда обратата – подхода за етапите на анализа. Пропускът според нас се обяснява с отсъствието на феноменалната нула, или епистемиологичния център на езиковото съзнание в онтологията на граматиката, в предмета на анализа ѝ. Предикатната координата на семантичната валентност на предициращия контакт е процесуалността – действие или състояние. Езиковата експликация е глаголтът, в чиято морфологична форма има окончание. Съгласно метода на когнитивното съответствие именно в окончанието са имплантирани валенциите на предицирането като приписване на признак на лице чрез действие или състояние. Процесуалността е времева проективност, или времево присъствие. Глаголната семантика е действието или състоянието, а глаголната морфология има основа (корен и наставка) и окончание за лице, число, време. Последователността на валенциите е аксиоматична, а не произволно решена композиция във всеки случай. Аксиоматичността е когнитивно представителна. Първата валенция „лице“ не е симетрия на „лицето“ на субектността, тъй като уговорихме линеарността на контакта на предикацията. Точно контактността отнема допускането на симетричност в линеарността. Първата валенция – „лице“, в глаголното окончание всъщност е „лицето“ на субектността, но с облигацията на когнитивната потенция на носителя на езика – Аз-а. В тази облигация на езиковото експлициране, артикулиране, чиято комуникативна себестойност е говорене, се разполагат координатите първо, второ, трето. Семантичният контакт рефлекторно е привел субекта в действието и негова технологична природа, (същност), проекция на когниция – все едно, потенция, приоритет или двете заедно, е „лицето“. Така се предицира, усвоява се признакът в мига на активирането му от пресрещналите се рефлексии на автосъзнанието като средство на нашата когниция. Тази огледалност на лицето в окончанието като основна, първенстваща част от морфологията на глагола е вид вторична, синкретична морфология на лицето. Първата негова морфология е *pronomina personalia*, чиято етимология е доказателство за тезата ни. Особеното при предикатната проекция на валентността като семантична технология на предицирането е, че синкретичната морфология на лицето има парадигма – първо лице, второ лице, трето лице, орбитата на която не просто се дължи на вторичността и заедно с това я препотвърждава, без да може да се степенува, или подреди едното и/или другото, но представя неизменното когнитивно приоритизиране. Първичната морфологична номенклатура (*pronomina personalia*) и вторичната, синкретична – глаголно окончание за лице, експлицират огледалността на лицето. Огледалността е технологията на произтичащия семантичен контакт на предикацията. Тя е прототипът на



съгласуването като граматична технология. Морфологията на трипозиционираното лице е езиково миниатюрна експликативност на имплицитния рефериращ когнитивната си потенция субект на съзнанието, homo sapiens-a:

*аз говоря;*

*ти говориш;*

*той, тя, то говори.*

Когнитивната потенция позиционира в три вектора глаголното лице (предикационното лице). Първата позиция експлицира автосъзнанието, което с рефлексията си, чийто предмет собствено е, съзнава прекриването си с лице (когнитивна автопотенция). Втората експлицира точката на комуникативната перспектива – като сечение и проекция – координатите на когнитивния обмен или оборот (когнитивна интенция). Третата пък е дистантно разположеният предмет на когнитивно ангажираната рефлексия, казано общо (опосредствана когнитивна интенция). Това е прототипът на продуцирания езиков продукт. Той е отправна, начална точка, може и епицентър да го наречем на граматичната координатна система, обобщено казано, но с ключово място на изречението като негова категориална, комплексна по същество ексцерпция, разбирана в нейната есенциалност. Веднага привеждаме тук една илюстративна миниатюра с доказателствена стойност – затова общаващата категориална номенклатура в морфологията и в синтаксиса съответно е „части на речта“ и „части на изречението“. В тях се имплантира когнитивно-комуникативният кръговрат, или оборот. В есенциалния категориален синкретизъм на тази граматична номенклатура е ключът на и за когнитивното съответствие като епистемиологична парола.

Анализът на трите позиции на лицето в предикативната структура на изречението и на тяхната морфология като комплекс от експликативни облигации обяснява определянето на първо лице, единствено число, сегашно време, изявително наклонение като основна форма, с която глаголът се представя в, подчертаваме, речника на езика, валидира се, така да се каже, в лексикалната му система. Етикетът „основна форма на глагола“ се поставя когнитивно, а прочитът му е резултат от прилагането на метода на когнитивното съответствие. Така се постига диалектиката на граматиката, която не може да свърши със и до формата и нейната функция, сведена просто и само до едната позиция на ексцерпциално равнище.

Лицето като категория поставя в началото на характеристиката на предикативната връзка отношението – първо, между глаголното лице и глаголното действие и, второ, между говорещото лице и глаголното действие. Неизменното присъствие на действието и/или състоянието има своето концептуално значение. Най-напред обръщаме внимание, че отношението между глаголното лице и глаголното действие извежда категорията „зalog“ от морфологията и я валидира като синтактична категория с ключово методическо значение за когнитивния анализ на главните части на изречението – подлог и сказуемо. Отношението между лицето и действието в предикацията е равностойно (вече неведнъж по-горе в това изследване подчертавахме специално линейния характер на предикативната връзка с нейната адстратна природа по отношение на също линейната природа на съчинението като връзка на друго равнище, все в изречението, разбира се. Подчертаваме този факт на равностойното (огледално) отношение между глаголното лице и глаголното действие, защото това е когнитивната формула за дефинирането на главните части в изречението – равнопоставени, аналогови в отношението. Когнитивното съответствие преодолява противоречието и ревизира дефиницията за сказуемостта.

Сказуемостта е главна част на изречението, също синтактически независима, подчертаваме не от когнитивна гледна точка, защото предикативната връзка е структуроопределяща в изречението с огледална равнопоставеност. Обясняваната със съгласуването по лице и число зависимост на сказуемостта от подлога когнитивно е несъстоятелна. Причината за несъстоятелността е тривиална – фиксация във и на формата и функцията, сведена единствено и само до позицията на повърхнинно равнище обаче единствено. Всичко това, взето в неговия погрешен историзъм,



превърнат в инертност на анализа, стигматизира граматиката и я подлага на деструкцията на неразбирането. Така на практика езикът е на прицел и започва обратното броење – и за науката, и за носителите на езика, и за неговия конституентен стратегически статут и характер.

Доказателствата за тезата за синтактически независимото сказуемо, точно толкова и точно така, колкото и както и подлогът, са две. Първото се свързва с приложното поле на морфологията на категорията „лице“ – местоименията като клас думи. Тук обаче веднага прибавяме онази част от дефиницията на подлога, която се отнася до морфологията на експликацията му с езикови средства – основно това е същината, т.е. *nomina substantiva*. От една страна, се приема, че подлогът, който е синтактически независимата част, се експлицира със съществително име (Пенчев 1998: 15), което не притежава граматическата категориална характеристика „лице“, но от друга страна, сказуемото се съгласува по „лице“ с подлога и затова е синтактически зависима главна част. Съгласуването не е нито връзка, нито отношение. Съгласуването е по същество морфологично отбелязан семантичен контакт. Граматиката на връзката и/или на отношението има различна морфология естествено. Съгласуването между подлога и сказуемото по лице и число не е зависимост – нито на дълбинно, семантично равнище, нито на повърхнинно, синтактично равнище. Това е морфологията на предикацията. Затова е налице и вариативността на съгласуване в морфологичната облигация на предикативната, линейна връзка в зависимост от категориалната характеристика на имената, които експлицират подлога и неговата квалификативно-квантитативна характеристика. Варирането се дължи на семантичния акцент, който презентира когнитивния приоритет и при всички случаи подчертава независимостта на сказуемото. Морфологията на глаголното лице остава неизменна във всяка една от вариациите на парадигмата от семантични акценти в именната конфигурация на морфологията на подлога като зависимост от когнитивния ни приоритет на носители на езика. Например:

*Екип студенти и преподаватели спечели награда за проекта си;*

*Екип студенти и преподаватели спечелиха награда;*

*Екипът студенти преподаватели спечели награда;*

*Екип от студенти и преподаватели спечели награда;*

*Екипът = студенти и преподаватели, спечели награда;*

*Екипът = студенти и преподаватели, спечелиха награда.*

Смисълът на изреченската единица не се изменя при семантичен акцент на събирателната сема в несъгласуваното определение екип (същ. нар. име, м.р., ед. ч.) от групата на разширения подлог, изразен със съществителните имена студенти и преподаватели (м.р., мн.ч.). Акцентът се осигурява и реферира в съвпадането по число на квантитетната семантика „събирателност, множественост“ на несъгласуваната квалификативност в ед.ч „екип“ с морфологията за мн. ч. на съществителните имена студент-и, преподавател-и като морфология на субекта в предикатната връзка, с числото на глагола като морфология на действието на предиката (от лат. *praedicare* — изказвам, съобщавам). Т.е. сказуемото спечели не се съгласува с подлога студенти и преподаватели по число (главни части – студенти, преподаватели; спечели), а се съгласува с несъгласуваното определение екип – второстепенна част, на разширения подлог студенти и преподаватели - главна част/еднородни части. Смисълът остава аксиома и при вариране на съгласуването по число между съществителните имена в мн.ч. студенти и преподаватели и глагола спечели-ха в мн.ч. Съгласуване в ед. ч. между второстепенната част „несъгласувано определение“ екип в ед.ч. на главната част – разширен подлог студент-и и преподавател-и в мн.ч., и главната част – сказуемо спечели в ед.ч., има винаги, независимо от морфологията на несъгласуването като връзка, с която се изразява квалификативно отношение – прилагане, предлог.



Анализът на синтаксиса на главните части в гореприведените илюстративни изречения потвърждава тезата ни, че сказуемото е независима главна част, каквато е и подлогът. Това първо.

Подлогът и сказуемото не се съгласуват помежду си, защото не го допуска характерът на връзката помежду им – субектно-предикатна. Това е основна, структуроопределяща изречението връзка с линеарен характер, при която се изключва субординацията въобще. Затова нейните части – субект и предикат, са главни и синтактичните им референции са подлог и сказуемо. Това второ.

Каква е морфологичната им експликация и как се осигуряват на категориално равнище връзките и отношенията на тези морфологични експликации ведно съответно и с морфологията собствено на самите връзки и отношения – все в постигането и реферирането на смисъла като комуникативна себестойност, няма значение за естеството на главните части подлог и сказуемо и за връзката помежду им. „Лицето“, което се изразява с различна морфология при подлога и при сказуемото, е едно (в категориалното му разбиране). Това трето.

Категорията „лице“ се характеризира триизмерно (в началото на това изследване уговорихме трите оси на езиковата феноменалност: лексико-семантично, морфологично и синтактично. Лексико-семантичното презентирание на категорията „лице“ е личното местоимение като подклас думи. Морфологичното ѝ презентирание принадлежи на глагола като думи. Синтактичното ѝ рефериране се разтваря в предицирането като технологичен продукт на когнитивната ни потребност и способност, чиято облигация най-общо е езикът – феноменът, който ни прави homo sapiens. Това четвърто.

*Мария чете; Аз ходя; Детето пее; Моливът падна; Небето потъмня; Ти рисуваши.*

Предицирането е прототипът на същността на категорията „лице“ в граматиката. Затова тази граматична категория може да изразява персоналност, но може и да не изразява персоналност – в диалектически смисъл. Винаги обаче е гарантирана субектността – пак в диалектически смисъл. Субектността пък от своя страна може да изразява субект – в диалектически смисъл. Може обаче и да не изразява субект в диалектически смисъл, а да изразява някакъв обект в този смисъл. Това пето.

Главните части на изречението – подлог и сказуемо, са синтактичните еквиваленти съответно на субекта и предиката като равностойни елементи на предикативната връзка – основна връзка на изреченската структура с линеарна конфигурация. Това е дефинитивната основа на главните части. Подлогът изразява субекта на действието или състоянието, на който се приписва предикативен признак, се предицира. Подлогът отговаря на въпроса „кой“/ „кой“. Сказуемото изразява действието или състоянието, което му приписва като предикативен признак. Сказуемото отговаря на въпроса „какво прави/правят“. Подлогът се изразява морфологически с име и това е принципната референция на тази главна част. Сказуемото се изразява морфологически с глагол и това е принципната референция на тази главна част. Това шесто.

Позициите на субекта и на предиката в структуроопределящата, основна в изречението връзка са с диалектическа стойност. Те са посвоему маркирани от естеството на предицирането и са натоварени със и от логиката му. Тези позиции са така наречен вектор на предикацията и/или част от архитектурата ѝ, като конфигурация. Синтактичният еквивалент на този вектор, или архитектура/конфигурация, както го уговаряме, е словоредът. Затова „словоредът“ е изначално синтактична категория с основополагащо значение в категориалната парадигма на синтаксиса. Строго синтактичният характер на `словореда` произтича, или се доказва от етимона на думата „синтаксис“ – ред, поредица, порядък. И обратно – този етимон собствено извежда словореда в изначална позиция на синтактичната категориалност. Когнитивното съответствие като метод пък извежда като негов прототип векторната характеристика на първата позиция, на субекта и на втората позиция, на предиката в структурата на основната връзка на изречението като синтактична единица. По принцип. Това е седмо.

Отпадането на подозирана синтактична зависимост на сказуемото от подлога по силата на природата и смисъла на предикативната връзка естествено води до отпадане на уж противоречието между логически подлог и синтактичен подлог.



Съществуването е обективност, обективността е съществуване и тези феномени по право заемат първата позиция в субектно-предикатния модел на мисълта като функционална единица на съзнанието, чиято експликация се постига в език. Това е генезисът на първата позиция – едновременно клас от думи и субект на предикация. граматикализация, без да може диалектически да се степенува кое е първо и кое – второ. Двупосочната граматикализация дава право да се допуска категориална дифузност, условно казано.

Немалка част от проблемите на синтаксиса биха получили правомерно дефиниране и категоричен статус с когнитивния подход на анализа. Такъв например е случаят с компромисните редове в синтаксиса за \*, „логически подлог“ и \*, „синтактичен подлог“ и за несъвпадането им, или за противоречието помежду им в определени случаи:

*Ученикът чете книга*

*Книгата се чете от ученика/ Книгата е четена от ученика.*

Според нас тези случаи не са противоречие между \*, „логически подлог“ и \*, „синтактичен подлог“. Подобни квалификации в съчетанията \*, „логически подлог“ и \*, „синтактичен подлог“ са двусмислени, неточни. Аргументите са кратки, ясни и, струва ни се, достъпни. Подлогът е синтактична категория и квалификацията ѝ „логически“ е оксиморон, или поне дисонанс. В логиката категорията е субект(ът). И понеже подлогът е синтактичната категория, още по-смущаващо, объркващо и парадоксално е тавтологичното \*, „синтактичен подлог“. Противоречие няма по принцип. Подлогът е един като синтактична категория и позиция в изреченската структура. И е единен и непротиворечив при всички случаи. И логически няма противоречие, защото винаги логическият еквивалент на подлога като синтактична категория, повтаряме, е субектът. Както всъщност винаги логическият еквивалент на сказуемото е предикатът. Онова, което е вариативно, е предицирането, както е възможна и вариативността в позицията на субект да не е онтологически субект. Ето това е важното и трябва ясно и категорично да се подчертае в полза на коректното научно мислене.

Първо. Възможно е в позицията на логическия субект като еквивалент на подлог да не е онтологически субект. Възможно е в тази позиция да е онтологически обект. Това обаче не е никакво противоречие. Това са вариации, на които съзнанието има право в процеса на познавателната си технология. Тези вариации са функция на когнитивната претенция и са резултат от когнитивното моделиране до постигането и извеждането на когнитивната доминанта. Това е най-силното и безспорно като категоричност доказателство за аксиоматичната актуалност на когнитивистиката и за ключово важното място на когнитивния подход в граматиката и в двата ѝ дяла – морфология и синтаксис.

Второ. Предикатът е логическият еквивалент на сказуемото. Вариативността му просто, съставно – именно и глаголно, и сложно съставно – именно и глаголно, е заради изразяването на деятелност или процесуалност. В процесуалността може да се имплантира прототипно действие чрез причастие като глаголен дериват. Пасивът на неличната глаголна форма при копулата в 3 л., ед. ч. отвежда към отстъпа, който препозиционира обекта в субектна позиция спрямо комуникативната перспектива.

Трето. Няма противоречие. Има когнитивно моделиране, при което съзнанието на субекта на езика преподрежда приоритетите на когнитивната си претенция, заради което в препозиция се поставя обектът на действието (книга) като логически акцент от гледна точка на информационната значимост, или концептуална концентрация (източник на нова информация, на ново знание). Т.е. в позицията на субекта на предицирането е дълбинният обект (книга) на прототипното действие (чета) като процес (четене). Основанието да твърдим, че действието е прототипно, се съдържа в имплантирането му в причастие (четена), което е предикативът на съставеното със спомагателния глагол съм в 3л., ед. ч. сказуемо (е четена).





В случаите с рефлексива се е осигурена тази рекатегоризация както по отношение на субекта (онтологически обект) – подлог, така и по отношение на обекта (онтологически субект).

Препозиционирането, при което в позицията на субекта на предиката е обектът на действие, чийто прототипен актант – онтологически логически субект, е отведен в обект на предиката през неличната форма на действието като предикатив, е технологично доказателство за когнитивния аспект на синтаксиса. Точно тази технология на метатеза на прототипите в субектно-предикатното отношение илюстрира когнитивната потенция на езиковото съзнание като равностойна част от езиковата онтология. Субектът на езика аранжира предикацията с вариативна интенционалност. Вариацията е израз на когнитивната претенция спрямо тази предикация. Когнитивната претенция е прототипът на изречението като структура. Синтактичната верификация на субекта и обекта – на подлога и допълнението – на лявата и дясната интенция на предикацията – има за своя онтология когнитивната креативност.

Всъщност \*противоречието между \*логически подлог и синтактичен подлог например се сменя автоматично от дефиницията за залога като отношение на глаголния субект (глаголното лице) към действието, което представя „семантичното съдържание на морфологичната категория ...“ (Куцаров 2007: 341). Активът и пасивът например са корелацията, извън която е когнитивно неуместно да се спори за трета позиция в отношението на глаголното лице към глаголното действие. Рефлексивът не е трета позиция, или алтернация. Рефлексивът е езикова експликация на когницията като онтология сама по себе си. За тази парадоксалност има още едно скромно доказателство. Третата позиция в отношението на глаголното лице към глаголното действие се именува \*„безлична“. Още повече пък и ако се прибъгва до оксиморонност в номенклатурата. Отношението на глаголното лице към глаголното действие и само по себе си е семантично обусловено, освен че самото то собствено обуславя същността на залога, както пише Куцаров. Не всяка глаголна семантика допуска, предпоставя вариациите деятелен и пасивен статут на глаголното лице. Затова в синтаксиса се отбелязва лява и дясна глаголна интенция (валенция) и обектът, който попълва тази дясна валенция (прякото допълнение), е своеобразна част от предикатната семантика. Допълнението е второстепенна част, но единствена от второстепенните части, която не може да се обособява. Това е синтактичната експликация на глаголната семантична валентност. Морфологичната експликация се представя от неличните глаголни форми (причастия) на *-н* и *-т*, пасиви. Морфологичните форми на *-н* и *-т* не са възможни при всяка глаголна семантика. Дефективната парадигма на неличните, пасивни форми на глагола, съпоставена с дефинитивната, неизменна и същностна, структуроопределяща позиция на субекта в предикативната структура, са също сериозно доказателство за единния и единствен, синтактичен подлог. Това сериозно доказателство обаче има още една проекция – не всички глаголи имат парадигма за категорията залог, въпреки че всички глаголи са експликации на предиката – сказуемо. Двете експликации – синтактична и морфологична, презентиращи глаголния семантичен оборот на отношението на глаголното лице към глаголното действие, доказват когнитивната креативност на носителя на езика като продуцент. Когнитивната креативност на субекта на езика моделира агенса и пасива в предикацията и така структурира предикацията като когнитивен прототип на изречението – основна синтактична единица. Лицето като граматична категория не може да е безлично.

Моделирането на изречението като езикова единица – синтактична – проявява вариативността си с оглед на по-горе направения анализ, т.е. винаги е с определен словоред. Етимонът на термина „синтаксис“ поставя в синонимно отношение същностната категория „словоред“. Затова когнитивно не е безспорно и допустимо да се представя корелацията „прав“ и „обратен“ словоред. Всяко отделно изречение е словоред, има словоред (синтактична графика, или архитектуроника). Няма обратен словоред – това просто е словоред, друг, самостоен по право. И всички са със собствена, единична субектно-предикатна структура с морфологични експликации на синтактичните позиции.

Когнитивният метод прониква в прототипната тъкан на езика, където всъщност е технологията на съзнанието на *homo sapiens-a*.

## БИБЛИОГРАФИЯ

- Андрейчин 1978:** Андрейчин, Л. *Основна българска граматика*. София, 1978. // **Andreychin 1978:** Andreychin, L. *Osnovna balgarska gramatika*. Sofia, 1978.
- Блох и др. 2009:** Блох, М. Я., Богданова, С. Ю., Карлсон, Ф., Ковалева, Л. М., Кудашова, В. Ю., Муняева, Е. И., Семенова, Т. И., Серебренникова, Е. Ф., Степаненко, В. А., Фурс, Л. А., Хантакова, В. М. *Когнитивные категории в синтаксисе*. Коллективная монография. Иркутск: ИГЛУ, 2009. // **Blokh et. al. 2009:** Blokh, M. Ya., Bogdanova, S. Yu., Karlson, F., Kovaleva, L. M., Kudashova, V. Yu., Munyayeva, E. I., Semenova, T. I., Serebrennikova, E. F., Stepanenko, V. A., Furs, L. A., Khantakova, V. M. *Kognitivnyye kategorii v sintaksise*. Kollektivnaya monografiya. Irkutsk: IGLU, 2009.
- Кубрякова 2004:** Кубрякова, Е.С. *Язык и знание. На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира*. Москва: Язык славянской культуры. 2004. // **Kubryakova 2004:** Kubryakova, E.S. *Yazyk i znaniye. Na puti polucheniya znaniy o yazyke: chasti rechi s kognitivnoy tochki zreniya. Rol' yazyka v poznanii mira*. Moskva: Yazyk slav'yanskooy kul'tury. 2004.
- Кущаров 2007:** Кущаров, И. *Морфология*. Пловдив, 2007. // **Kutsarov 2007:** Kutsarov, I. *Morfologiya*. Plovdiv, 2007.
- Менджеричкая 2009:** Менджеричкая, Е. О. Когнитивный синтаксис современного английского языка. Предмет и принципы анализа. *Вестник СамГУ*. № 7. 2009. // **Mendzheritskaya 2009:** Е. О. Mendzheritskaya. *Kognitivnyy sintaksis sovremennogo angliyskogo yazyka. Predmet i printsipy analiza. Vestnik SamGU*. № 7. 2009.
- Ницолова 2008:** Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология*. София: Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“, 2008. // **Nitsolova 2008:** Nitsolova, R. *Balgarska gramatika. Morfologiya*. Sofiya: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kl. Ohridski“, 2008.
- Пенчев 1998:** Пенчев, Й. *Синтаксис на съвременния български книжовен език*. Пловдив, 1998. // **Penchev 1998:** Penchev, Y. *Sintaksis na savremenniya balgarski knizhoven ezik*. Plovdiv, 1998.
- Петрова 2017:** Петрова, Е. А. Интерпретация синтаксиса в рамках когнитивных исследованиях. *Ученые записки Орловского государственного университета*. № 2. 2017. // **Petrova 2017:** Е. А. Petrova. *Interpretatsiya sintaksisa v ramkakh kognitivnykh issledovaniyakh. Uchenyye zapiski Orlovskogo gosudarstvennogo universiteta*. № 2. 2017.
- Суровцев 1998:** Суровцев, В.А. Интенциональность и практическое действие. – В: *Интенциональность и текстуальность*. Томск: Изд. Водолей. 1998. // **Surovtsev 1998:** Surovtsev, V. A. *Intentsional'nost' i prakticheskoye deystviye*. – V: *Intentsional'nost' i tekstual'nost'*. Tomsk: Izd. Vodoley“. 1998.
- Фурс 2004:** Фурс, Л. А. *Синтаксически репрезентируемые концепты*. Автореферат диссертации доктора филологических наук. Тамбов, 2004. // **Furs 2004:** Furs, L. A. *Sintaksicheski reprezentiruyemye kontsepty*. Avtoreferat dissertatsii. doktora filologicheskikh nauk. Tambov. 2004.
- Langacker 1977:** Langacker, R. W. 'Syntactic reanalysis'. – Charles N. Li (ed.), *Mechanisms of Syntactic Change*, Austin and London: University of Texas Press, 57-139.
- Norde 2003:** Norde, M., 'Degrammaticalization: process or result?' Paper presented at the XVIth International Conference on Historical Linguistics, Copenhagen: University of Copenhagen Press.